

פרופ' ששון סומך הפלפל הצורב של החוויה האנושית

יוסי אלפי. שירים לסו.
הוצאת צבעונים.
תש"ע. 75 עמ'.

ל

משורר מותר לדבר על עצמו בשירתו, ואין לך משורר שיחרוג מה"היתר" הזה. אולם כל תלמיד הלומד ספרות מזהה באלף הזהרות לבל ידבר על המשורר כשהוא נתקל בשם הגוף "אני" ונגזרותיו בשיר כלשהו. אסור לו לערבב בין גוף זה בשיר לבין המחבר האמיתי. אנחנו, המורים לספרות, מייעצים במקרים באלה להשתמש בביטוי "הדובר בשיר" במקום המילה "המשורר".

יוסי אלפי, משורר ותיק ורב-תושייה, אינו יוצא מכלל זה, ובכל שמונה הקבצים שפרסם עד כה הסכנו לנהוג בו ע"פ העיקרון שהוזכר זה עתה. אולם, הפעם הוא מעמיד אותנו במצב מביך למדי. זה עתה הופיע ספר שיריו "שירים לסו", ובקריאתו אנו נאלצים להתעלם מהאיסור על זיהוי המשורר עם ה"אני", כי על כן לפנינו שורה של שירים שכתב א' (הלוא הוא יוסי אלפי, מה לעשות?) לרעייתו סו לרגל יום הולדת כלשהו שהיא חגגה.

אור לרגל 500 שנה להולדתה של דונה גרסיה, מצדיק את המיתולוגיות שצמחו סביב דמותה של מי שכונה "לה סניורה". באמצעות המקרה, כמשל של דונה גרסיה, שהוטבלה לנצרות בשם ביאטריס דה-לונה, מצליח גורן להוכיח שהאנוסים שמרו בכל דרך, ותוך הסתכנות רבה, על יהדותם, על אף שהאיקוויזיציה והכנסייה רדפו אותם עד חורמה. האנוסים נאלצו להיות ממולחים אף יותר מהיהודים: במסחר, בחייהם האישיים והחברתיים, לדעת להסוות את אמונתם האמיתית, ולהתחמק מגזרות רבות שהטילו עליהם. כמו זו, למשל, שהטיל מלך פורטוגל על דונה גרסיה, כשרצה לכפות עליה את האפוטרופסות שלו על בתה היחידה, וכל זאת על מנת להשתלט בבוא העת על הונה העצום. וכך הייתה דונה גרסיה אנוסה לא רק בדתה, אלא גם ברכושה ובאמהותה.

גורן מייטיב לתאר כיצד גרסיה רבת התושייה והערמומית הצליחה בסופו של דבר לחמוק מגזרות המלך, למלט את מרבית רכושה החוצה, ובסופו של דבר גם את עצמה ואת כל בני משפחתה. לפי גורן, דונה גרסיה ראויה הייתה לא רק להיות מלכת האנוסים אלא גם מלכת היהודים.

"השקר הקדוש" הוא רומן היסטורי מוצלח, אבל הפרקים המשובחים ביותר שלו בעיניי היו דווקא אלה שבהם הצליח גורן להגביה בכמה קומות מעל דפי ההיסטוריה כדי לכתוב דפי ספרות, שבהם העמיק לחקור את צפונות לבה ונפשה של הגיבורה המרתקת שלו, שאליה הוא מתייחס לא רק כמלכת האנוסים אלא גם כמלכת היהודים.

ירון אביטוב הוא סופר ומבקר, עורך ואנתולוג, תסריטאי ובמאי. הוא מתחזק בזכויות להקרנת סרטו "השבט האבוד של לוחה", העוסק בתולדות האנוסים באמריקה הלטינית, גם בישראל. ■

ברשותך, אולי, להתעלם מהסיטואציה המשפחתית בקוראך את שירי הספר הזה, ולהוסיף ולדבר על ה"דובר בשיר", אבל קשה, קשה מאוד להתעלם מהאינטימיות האדירה המתפרצת מכל אחד מהם.

בקובץ הנוכחי 37 שירים קצרים עם ארוכים, ובכל אחד מהם ידע המשורר לנטוע חוויה שונה מכל 36 החוויות האחרות. השם "סו" (ו' שרוקה) מופיע בכמה וכמה שירים, כגון בשיר: "לסו סוף החודש הגדול" עמ' 44, "סו" (שיר הפתיחה), אבל כולם מתנזרים מאהבה פשטנית, חד-ממדית ומאולפת, שנדמה לנו כשאנו פוגשים בבני זוג החיים שנים רבות באושר ובאהבה. אבל יוסי אלפי הוא משורר שיודע למצוא פתח חדש שדרסו יחדור אך תוך שיריו. הנה השיר הקצרצר "את יודעת" (עמ' 20):

את יודעת אותי בשבילים
שלא הכרתי

את מכירה אותי בסימטאות
שבהן לא עברתי.

שיר זה מזכיר, לכאורה, תכתבות אישית-אישית, ו"סימטאות" או "שבילים" שכאן יכולים לייצג "בדיחה" משפחתית פרטית, אבל רוח האירוניה שנודפת מארבע השורות מעניקה לו חיות מעבר ל"תכתובת" פרטית.

בשירו של יוסי אלפי במלאות "36 שנות אהבה מסודרת" (עמ' 51) המילה "מסודרת" יכולה לייצג מונח מוסכם ע"י בני הזוג במובנה ה"פרוזאי", אך בה בעת יכולה לאשש אירוניה כלשהי בשל משעותה המקובלת של המילה בעברית המדוברת שלנו. והלוא אין כמו האירוניה והדו-משמעות לבידול בין לשון השירה ולשון הפרוזה, כפי שלימד אותנו המשורר והמבקר האנגלי ויליאם אמפסון בספרו "שבעה סוגים של דו-משמעות".

להלן שני שירים שאני נוטל כמעט באופן אקראי מתוך הקובץ, ואעיד עליהם בקצרה במטרה לנסות ולגלות

תרבות זרה, הנשתל בחלומותיי / ומתרבה
בסיוטיי מדי לילה בלילה / כפלפל השחור
הצודב את לשונות המבינים.

בתחילה נדמה לך, שמדובר בעוד אחד
מסדר הנתק או מסירי הילדות המנוענעת,
אך בסוף השיר מתחוללת תפנית אכזרית
למדי. ברצף הלשוני "הדשא הירוק של
תרבות זרה הנשתל בחלומותיי ומתרבה
בסיוטיי מדי לילה בלילה" – הביטוי
"תרבות זרה" אינו מהווה את ניגודה של
חויית הנענע שליוותה את הדובר (גם אם
ליד המילה "נענע" מופיעה בראשית השיר
המילה "תרבות"). ברור שאין כאן מחאה
כנגד התרבות הזרה, שכאילו מגרשת בלא
רחמים את התרבות הילידית, האותנטית,
אלא לפנינו דרך להביע את תחושתו של
האדם בבגרותו לגבי חריפותה ועוקצנותה
של החוויה האנושית כשהיא לעצמה.
ודוק: מוסבר ב"לשונות המבינים".

לשונו, חרוזיו ומבנה שירתו של יוסי
אלפי ראויים בהחלט לדיון ביקורתי יסודי
וארוך נשימה, דיון שככל שאני יודע, עדיין
לא זכה לו. ■

מוטב לנו למות על רגלינו,
מאשר לחיות על ברכינו.

פרנקלין ד. רוזוולט

רק האנשים החכמים
ביותר והטיפשים ביותר,
לא משתנים.

קונפוציוס

אנחנו עושים מלחמה,
כדי שנוכל לחיות בשלום.

כמה מעקרונות מלאכת השיר של אלפי,
כשהוא מנסה להתמקם בין האישי-פרטי
לבין האוניברסאלי. השיר הראשון, "קוצים
בשפות זרות" (עמ' 13):

הייתי ילד / שמכר פרחים / בטוהוב
לילה / בימים של תשובה.

יצאתי בגפי / לחפש קוצים בשפות
זרות / ולא מצאתי פשר לאהבה.
רקדתי על רצפות מרציפן / טעמתי
קרשים / שנעצו מחודדים בבשר פי /
ושתקתי את אהבתי / בפה מחורר.

לכאורה, זה שיר שהוא המשך, כביכול,
של שירתו המוקדמת, החברתית-מחאתית
של אלפי. אבל עיון שני יבהיר לנו שאין
הדבר פשוט כל כך. יש כאן, אולי, מוטיב
המיוסד על "הילדים מוכרי הפרחים", אבל
הטקסט מתמרד עליו כליל, ועובר לנשוא
הנצחי של השירה: האהבה. המילים
"ושתקתי את האהבה / בפה מחורר" הן
האנטי-תזה של "הייתי ילד שמכר פרחים".
ואין זאת שהילד שמכר פרחים נעלם מן
האופק, ושוב אין הוא מושא לאהבתנו
ולחמלתנו. אין לנו כאן עסק עם עלובי
החיים. ובפסקה השנייה "יצאתי בגפי
/ לחפש קוצים בשפות זרות" – כאן
אנו מתקשים מלכתחילה למצוא היגיון
בצירוף "קוצים בשפה זרה", ואיך מתחבר
העניין לילד הפרחים. אולם ההמשך "ולא
מצאתי פשר / לאהבה" מבהיר את מהות
החיפוש. קוצים ושפות זרות משתזרים
בהחלט במוטיב האהבה, האהבה הקשה,
כפי שכל אהבה יכולה להיות.

והנה עוד "שיר מתהפך", שאחריתו
מציגה תהפוכה לא צפויה, מרעננת. השיר
הוא "תבלינים לחיי" (עמ' 18):

שתלתי פטרוזיליה / לזכר ילדותי
/ וריחן רב-עלים / לזכר נעוריי / ונענע
לתרבותי / שאיננה / ואודגו לגעגועיי /
המתרחקים / ותימין לבורותי / המשובחת
/ אבל אהובתי רצתה שמיד / ולא יכולתי
/ והרוזמרין נאבק בטעמי / על חייו / כולם
ערוגה צרה לצד שטחי / הדשא הירוק / של